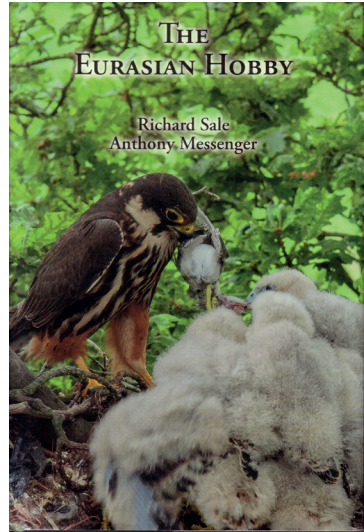
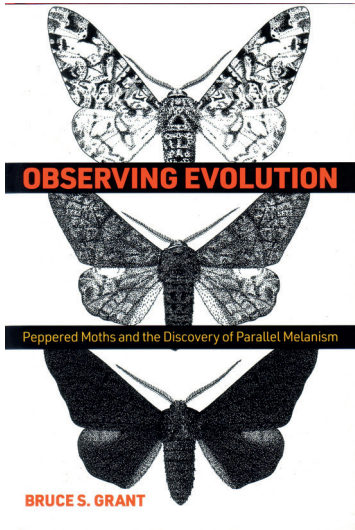

Nieuwe boeken geogst

Rob G. Bijlsma

Grant B.S. 2021. Observing evolution: Peppered Moths and the discovery of parallel melanism. John Hopkins University Press, Baltimore. Gebonden met stofomslag, XII + 306 pp. ISBN 9781421441658 (hardcover). Euro 67.99.

In de 19de eeuw werden melanistische berkenspanners in de buurt van industriële agglomeraties ontdekt, een donkere vorm van de tot dan toe lichte vlinders. De vervuiling van die vroege industrie was onvoorstelbaar, alles was bedekt met een aslaag. Doordat toentertijd verzamelen van vlinders (lees: vangen, doden en opprikken) grootschalig werd aangepakt, was al snel duidelijk dat alleen berkenspanners in de buurt van vervuilde streken melanistisch werden. Hóe dat precies werkte, werd vooral onderzocht door H.B.D. Kettlewell, gebaseerd op langdurig onderzoek. Hij publiceerde erover in de wetenschap en schreef een klassiek geworden boek. De idee was dat predatie de drijvende kracht was achter die verandering: als berkenspanners licht bleven, en de berken waarop ze zitten grauw werden door luchtverontreiniging, zouden ze sneller worden opgemerkt door vlinderetende vogels dan in een melanistische uitvoering. Een klassiek voorbeeld in de evolutiebiologie. Later werd het onderzoek van Kettlewell in twijfel getrokken (en er viel ook wel wat op af te dingen), maar het aardige was dat het ook veel nieuw onderzoek entameerde, met nóg zorgvuldiger experimenten (o.a. van Michael Majerus, deels na diens dood gepubliceerd), met nóg meer vlinderreeksen, op nóg meer plaatsen. In Grants boek wordt dat allemaal enthousiast verteld en uitgelegd. De slotsom is zelfs fraaier dan Kettlewell had uitgeknoebeld: niet alleen

werd het mechanisme (predatie) duidelijk gemaakt, ook de genetische achtergronden van fenotypische veranderingen. En, sterker, hoewel de connectie berkenspannervervuiling in Engeland was onderzocht, bleek dat exact hetzelfde verschijnsel zich had voorgedaan in de Verenigde Staten (en niet in Japan, waar tot nu toe maar één melanistische berkenspanner bekend is), ook daar één-op-één in het voetspoor van industriële luchtvervuiling. En minstens zo spectaculair: in zowel Engeland als USA is de frequentie van het voorkomen van melanisme enorm afgenomen in de afgelopen decennia. Het verschijnsel is aan het verdwijnen, de berkenspanners zien er weer uit zoals vóór de Industriële Revolutie. Dat heeft rechtstreeks te maken met strengere milieuwetgeving, in Engeland zowel als aan de andere kant van de plas. Om dat allemaal uit te zoeken en aannemelijk te maken heeft het boek raakvlakken met een detective. En wie twijfelt aan evolutie en natuurlijke selectie als sturend mechanisme van alle leven op aarde zou dit boek moeten lezen: een geval van real time evolutie. Het wordt stap voor stap uitgelegd, inclusief controverses, persoonlijke betrokkenheid, de hoofdrolspelers, toevalligheden en doodlopende eindigen, veldwerk en lab-werk. Een verhaal over vasthoudende en kritische denkers, bevlogenheid, hergebruik van oude vliederverzamelingen (en het belang ervan), low budgets, kortom: wetenschap zoals wetenschap hoort te zijn.

Sale R. & Messenger A. 2022. The Eurasian Hobby. Snowfinch Publishing, Coberley. Gebonden met stofomslag, 368 pp. ISBN 978-0-9571732-5-5. Euro 65.18 (via NHBS).

Boomvalken mogen zich in grote belangstelling van onderzoekers en schrijvers verheugen. De monumentale monografie van Dietrich Fiuczynski natuurlijk eerst en vooral (verschenen in de Neue Brehm-Bücherei, 5de oplage in 2011, samen met Paul Sömmmer, en later in het Engels vertaald), grotendeels gebaseerd op een langlopende studie in Berlijn, maar ook eentje van Anthony Chapman (*The Hobby*, 1999, The Arlequin Press) en van Remo Probst (2013, *Der Baumfalke (Falco subbuteo)* in Kärnten, Naturwissenschaftliche Verein für Kärnten). Nederland telt er maar liefst drie: mijn eigen *De Boomvalk*, in 1980, *De boomvalk...en ik*, in mini-oplage verschenen, van Peter D. Ganzeboom in 2013 en *De Boomvalk*, verschenen als Vogelalbum 9 van Wim van Yperen in 2019. Valt daar nog iets aan toe te voegen? Altijd! Dat blijkt maar weer uit onderhavige monografie, die veel van de bekende literatuur aanhaalt maar ook substantieel nieuw materiaal aanreikt. Dat begint al met de dagboek aantekeningen van de tweede auteur, feitelijk een beschrijving van het veldwerk over de jaren en seizoenen in Derbyshire, voor de veldman een feest van herkenning want zo eenvoudig zijn die valkjes nu ook weer niet te vinden en te volgen. Dat vergt uren maken, inspelen op afwijkingen van tot dan toe voorspelbaar gedrag, een leercurve doorlopen die jaren vergt. Ongebreideld enthousiasme, en hoe kan het ook anders met zo'n vogel. In de rest van het boek komt veel nieuw materiaal om de hoek, zoals bij de beschrijving van het vlieggedrag op basis van kwantitatieve metingen aan een jonge Boomvalk in gevangenschap (snelheid, vlieghoogte, schroeven, een stokpaardje van de eerste auteur en breeduit gemeten en ingepast in jachtgedrag), dichtheid en broedgedrag op basis van de Derbyshire-studie (1980-2020) en broedbiologie. Omdat de hoofdstukken

een mengeling van eigen waarnemingen en literatuurbevindingen zijn, inclusief kennis uit andere takken van sport als mechanica en energetica, is het zaak de aandacht er goed bij te houden. De specifiek geïnteresseerde boomvalkoloog doet er goed aan de originele bron erbij te pakken zodra het om niet-Engelstalige literatuur gaat, vanwege de context en vertaling. De studies van Fiuczynski, overwegend in Duitstalige bladen gepubliceerd en het beste wat op het vasteland van Europa aan Boomvalken is gedaan, krijgen verhoudingsgewijs weinig aandacht gezien het belang ervan (duur van de studie, gedetailleerdheid, individuele herkenning, invloed van leefomgeving). Maar los daarvan bevat deze monografie een bewonderenswaardig brede greep uit de Europese literatuur, aangevuld met een veelheid van eigen waarnemingen op het eiland aan de andere kant van de Noordzee. Een onmisbaar boek voor wie Boomvalken in het hart heeft gesloten. Stampvol kleurenfoto's ook, veel tabellen en figuren, een feest voor de lezers die van plaatjes houden of getallen willen zien.

Peter Meininger (links) en Eric Martejijn, hoofdrolspelers in de productie van Avifauna Zeelandica, poseren glunderend met het eindresultaat (Foto: Dirk-Jan Gjettema).

Meininger P.L. (redactie) 2022. Avifauna Zeelandica. Vogels, vogelaars en vogelonderzoek in Zeeland. Deel 1 en 2. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. Gebonden, 1448 pp. ISBN 978-90-72121-53-0. Euro 59.50.

Op avifaunistisch gebied is de trend de afgelopen halve eeuw, althans waar het de fysieke verschijningsvorm betreft: groot, groter, grootst. De avifauna van Zeeland valt probleemloos in de laatste categorie. Als deze trend zich voortzet, zijn we verplicht extra versteviging in (en onder) onze boekenkasten aan te brengen. De groeiende

omvang wordt grotendeels bepaald door de sterk gestegen activiteiten van vogelaars in de afgelopen eeuw, een combinatie van geëxplodeerde aantallen vogelaars en dito vrije tijd. Wie vogelt er niet? Dat leidt tot opmerkelijke tafereelen: hoewel de Griel als broedvogel is uitgestorven, werden er in Zeeland na 2000 meer gezien dan in de twee voorafgaande eeuwen bij elkaar. Allicht dat avifauna's groeien in omvang en gewicht, zeker als je alle waarnemingen gaat opsommen of in verspreidingskaartjes en diagrammen (seizoensverlopen, al dan niet afzonderlijk per deelregio, en jaarrekenen) gaat samenvatten en met foto's gaat illustreren. Waar moet dat heen, vraag je je af. En ook: wat vertelt het ons, los van de basale informatie over verspreiding en aantallen, en eventuele veranderingen daarin in de loop van de tijd? Is het relevant om dat voor elke provincie, regio, gemeente of natuurgebied afzonderlijk te behandelen? Die laatste vraag is voor wat betreft de Zeeuwen bevestigend te beantwoorden. Niet alleen vertegenwoordigt de zuidwestelijke delta een uitzonderlijk habitat binnen Nederland en West-Europa, het beschikt tevens over fraaie en gestandaardiseerde tijdreeksen doordat de overheid bij monde van Rijkswaterstaat/Delta Instituut/RIKZ fors inzette op systematische tellingen van kustbroedvogels en pleisterende watervogels. Dat waren geen lullige projectjes van een week of maand, maar gestandaardiseerde tellingen over vele tientallen jaren, tot in detail vastgelegd in zorgvuldige jaarlijkse rapportages. De vruchten van die inspanning zijn in het bijzonder in het eerste deel van deze tweebandige avifauna terug te vinden, in de inleidende hoofdstukken en in de soorthoofdstukken die de niet-zangvogels beschrijven (doorlopend tot in het tweede deel, waar de meeuwen en sterns te vinden zijn). De Delta is een belangrijk watervogelgebied, allicht dat water- en kustvogels ruime aandacht kregen en krijgen. Wat moet het een genot zijn geweest om te kunnen putten uit zo'n rijke database (en tegelijk een megaklus, zelfs in ogenschouw nemende dat de motor van de tellingen – en dus tot op het bot ingevoerd in de materie – tevens de motor van deze avifauna was). Wat nou zuinige Zeeuwen, dit is flamboyant uitpakken. En ook nog eens schitterend uitgegeven en voor een habbekrats beschikbaar gemaakt. Aanschaffen dat multifunctionele werk, want naast bron van kennis en lees- en bladergenot is het tevens in te zetten als boekensteun (beide banden in stevig foedraal).

In de beginhoofdstukken, voorafgaand aan de soortbesprekingen en honderden pagina's lang, krijgt de lezer indrukwekkende telreeksen plus bijbehorende achtergronden gepresenteerd, compleet met habitatbeschrijvingen en -veranderingen in de afgelopen eeuw. En die veranderingen zijn geen kattenpis. Dammen en dijken hebben de delta omgevormd van bandeloos getijdgebied tot een op de cm nauwkeurig gereguleerd landbouw- en recreatieparadijs. De term 'natuurontwikkeling' is in dit verband veelbetekenend (zoals uitgebreid aan de orde komt bij de beschrijving van de populatieontwikkeling van plevieren, meeuwen en sterns). Daarmee wordt niet de chaotische natuur van voorheen bedoeld, maar de 6000 ha 'nieuwe' natuur die door de provincie als zodanig was 'begrensd'. Voor de goede orde: Zeeland zelf is 293.400 ha groot. Ik heb het allemaal met rode oortjes gelezen, fascinerende kost. Met de bijgeleverde foto's was het niet moeilijk om het erbij behorende landschap voor ogen te krijgen (jammer dat aanduiding van jaar en datum vaak ontbreken; ook deze avifauna geeft een tijdsbeeld waarvan latere lezers zich zullen afvragen in welk jaar de

foto's werden genomen).¹¹

De soortbesprekingen in de Avifauna leunen zwaar op verspreiding en aantallen, nu en in het verleden. Het wordt per eiland behandeld, ongetwijfeld een geste aan de eilandbewoners maar gelukkig ook kort samengevat voor de provincie als geheel. Veranderingen in voorkomen en talrijkheid worden beschreven en soms ad hoc van uitleg voorzien. Hier dienen zich talloos veel onderwerpen voor nadere studie aan, voor toetsing en kwantificering van ideeën over sturende factoren. Voor sommige soorten/groepen is interessante extra informatie voorhanden in de vorm van rui, slaapplaatstellingen, trekbewegingen (op basis van geringde vogels, en uiteraard krijgt Telpost Breskens veel aandacht), fenologie, broedbiologie en voedsel. De roofvogels zijn in dat opzicht bovengemiddeld van tekst voorzien, niet verbazingwekkend gezien de florierende Zeeuwse roofvogelwerkgroep die hun zaakjes uitstekend administreren en naar hartenlust konden oogsten in nestkaarten, voedsellijsten, ringmeldingen en accurate nesttellingen (met een hoofdrol voor Henk Castelijn). Zeeland is bovendien extra interessant, omdat het de provincie is waar veel roofvogelsoorten zich binnen Nederland het laatst als broedvogel meldden en vanaf het nulpunt konden worden (en zijn) bijgehouden; denk aan Havik, Sperwer, Buizerd, Wespendif, Slechtvalk. Van zo'n start kan de rest van roofvogelend Nederland slechts dromen, te meer daar de Zeeuwen ook nog substantiële populaties van Bruine Kiekendief en Torenvalk hebben. Deze avifauna is een schatkist, zoveel is zeker. De aandacht voor detail, de liefdevolle wijze waarop de oude garde, verzamelaars en historische ornithologie worden behandeld (er is zelfs een personenregister waar plaats en jaar van geboorte en sterfte zijn toegevoegd), de 45 pagina's lange literatuurlijst, de vele intermezzo's waarmee detailonderzoek en historie extra aandacht krijgen (bijvoorbeeld de Gierzwaluwen in de Lutherse Kerk van Groede, de Zeeuwse Dodo die geen Dodo is, de jeugdbonden van Zeeland en België, olieslachtoffers in 1949-2019, zelfs hybride 'grote valken'), de biografieën van prominente Zeeuwse en Vlaamse vogelaars (de band met België is innig, zelfs in de vorm van Belgische jagers die watervogels komen/kwamen schieten in Zeeuwse wateren), de poëzie van Karel Leeftink (met onder meer *Breskens blues*), de zorg waarmee de bronnen zijn opgespoord en weergegeven, de duidelijke tabellen en figuren, de opmaak, de fotokeuze (duizenden), de schutbladen met overzicht van vogel- en natuurgebieden, de kwaliteit van het druk- en bindwerk, de organisatie van zoiets groots, het is een wonder van inzet en volharding. Vogelaars, een apart volkje, Zeeuwse vogelaars *ad summum*. Maar het aller apartst zijn de vogelaars annex bureaukluivers die de waarnemingen meerwaarde geven via analyse en neerpennen. Tellen is één ding, daarna begint het pas... Of zoals de eindredacteur zelve zegt: vrijwillig is niet vrijblijvend. Hear hear.

11 Sowieso worden de flora en fauna van Zeeland exceptioneel goed beschreven, waaronder met het in 2018 verscheen monumentale *Flora Zeelandica* onder redactie van opnieuw Peter Meininger, en andere delen in de reeks *Fauna Zeelandica*, uitgegeven door Het Zeeuwsche Landschap, met aandacht voor strandfossielen, zoogdieren, vissen, zeefauna, sponzen, bijen en wespen, nachtvlinders, vliegen en muggen, libellen, dagvlinders..., een jaloersmakende serie die nog niet ten einde is.